

Svojina i država, svojina i sloboda

MIJAT ŠUKOVIĆ

CANU

Smjer i karakter mog kazivanja na ovom naučnom skupu opredijelio je jedan od ciljeva rasprave na njemu. Cilj - da se smjerom i sadržinom kazivanja doprinese izradi instrumenata za dalja istraživanja procesa preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu svojinu, njegovih rezultata i konsekvenci koje slijede iz njih.

Taj cilj opredijelio je da moje kazivanje, po smjeru i sadržini, bude problematizacija tematike skupa i istraživanja, tome prilagođeno iskazivanje početnih, preliminarnih činjeničnih nalaza i iskazivanje jednog broja hipoteza. A da ne bude ni iscrpna analiza, ni iskazivanje već dokazanih nalaza i zaključaka. Logično je da to slijedi tek nakon završenih projektovanih istraživanja.

Poenta i srž mojeg kazivanja su: Prvo, puna podrška komparativnim sociološkim istraživanjima u čijoj je funkciji ovaj naučni skup i čiji je funkcionalni izraz; Drugo, argumentovanje potrebe, pa i nužnosti, obuhvatanja istraživanjem dva do sada neobuhvaćena područja označenog procesa, a to su a) relacija država i svojinsko preobražavanje i b) relacija svojina, njeno preobražavanje i sloboda.

I

Odabrani smjer i karakter kazivanja i precizirana poenta opredjeljuju da, prije svega, konstatujem nekoliko činjenica bitnih za opredjeljenje stava o potrebi i značaju projektovanog istraživanja. Te činjenice su:

1. U Jugoslaviji (tako je i u svim zemljama doskorašnjeg, a sada već nestalog tipa socijalizma - nesocijalizma) već tri-četiri godine odvija se, sa više ili manje graduelnosti, proces preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu svojinu. Započet je i odvija se kao izraz i ostvarenje poznatog istorijskog razvojnog zaokreta jugoslovenskog društva. Zaokreta koji se sastoji u njegovom opredjeljenju da pet decenija trajući jugoslovenski sistem - čija je odlika bila kolektivizam i na području svojine - zamijeni radikalno drugačijim sistemom - čija je odlika individualizam i na području svojine.

Taj proces ima istorijsko-razvojnu, ekonomsku, filozofsko-političku, etičku i moralnu stranu.

Polazište, koordinate, načela, ciljevi, modeli i mehanizmi ostvarivanja označenog procesa ozakonjeni su. Njegovo ostvarivanje legalni i legitimni državni organi odredili su "prvim stratešim prioritetom".

Iz koncepcije i sadržine svega označenog proizilazi: započinjanje i odvijanje imenovanog procesa čvrsto je, trajno je strateško opredjeljenje jugoslovenskog društva. (Tako je i u drugim državama doskorašnjeg, a sada već nestalog tipa socijalizma - nesocijalizma). To opredjeljenje je istorijski-razvojno uslovljeno i utemeljeno. To mu daje perspektivu. Jugoslovensko društvo cijeni, respektuje - vidljivo je to iz zakonskih propisa - socijalnu stranu života (socijalnu odgovornost) i značaj pravednosti, ali im ne daje snagu razloga koji bi mogao opravdati zaustavljanje označenog procesa, odustajanje od njega.

Činjenice su takve, dakle, da ne pružaju osnov za otvaranje pitanja, u ovoj naučnoj raspravi i u izradi instrumenata za projektovana istraživanja, da li ili ne ekonomski ekvivalentno preobražavanje društvene i državne svojine u privatnu, da li ili ne progresivna privatizacija. A da su za naučnu raspravu i dalja naučna is-

traživanja aktuelna pitanja: kako proces preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu svojinu, to jest proces privatizacije, sadržajno i ciljno oblikovati, usmjeriti i obezbijediti da se ostvaruje na načelu ekonomske ekvivalentnosti, da ga odlikuju, u najvećoj mogućoj mjeri, istorijska progresivnost i humanost, da se njegovim ostvarivanjem, u najvećoj mogućoj mjeri, ne povređuje pravičnost? Kako ga oblikovati i usmjeriti DA ON BUDE NE SAMO U FUNKCIJI EKONOMSKE RACIONALNOSTI I EFIKASNOSTI, EKONOMSKOG PROGRESA, NEGO I U FUNKCIJI DEMOKRATSKOG PROGRESA, ŠIRENJA I ZAŠTITE INDIVIDUALNIH SLOBODA, OGRANIČENJA TENDENCIJE IZDIZANJA DRŽAVE IZNAD DRUŠTVA I SPREČAVANJA TOTALITARIZACIJE NJENIH FUNKCIJA? JER, SAMO TAKO SADRŽAJNO I CILJNO OBLIKOVAN I USMJEREN, NEPORECIVO JE ISTORIJSKI PROGRESIVAN.

2. Označeni proces svojinskog preobražavanja započet je i usmjeren bez praktičnog uzora. Bez prethodno formulisane jasne i čvrste teorijske osnove za određenje i usmjeravanje tog procesa, a sa nadom i orijentacijom da će mu se teorijska osnova iskristalizovati u toku odvijanja procesa. Započeo je i usmjeren i bez čvrstog i jasnog, a ponajmanje preciznog, određenja kojem i kakvom sistemu vrijednosti, kojem i kakvom tipu kulture i načinu življenja, kojem i kakvom društvenom sistemu, tim procesom želi se stvoriti ekonomska osnova.

3. Imenovani proces ima svoju autentičnost. Na području uzroka njegovog nastajanja, na području činilaca njegovog podsticanja i usmjeravanja, na području modela i mehanizama njegovog ostvarivanja, pa i na području nijansi tih modela i mehanizama. Autentičan je i po ishodištima. Željenim i neželjenim. Na svim tim područjima autentičan je i u njegovoj filozofiji i u konkretno-istorijskoj datosti njegove sadržine.

4. Smjer i sadržina označenog procesa i nova "vlasnička struktura" kojom rezultuje od presudnog su značaja za buduća ukupna zbivanja na istočno-evropskim prostorima. Svojim tokovima i rezultatima "zadire" u mnoštvo prava i interesa mnogih, u osnove njihove moći, u realnu egzistenciju brojnih. Direktno ili indirektno, dinamično i radikalno, mijenja doskorašnji vrijednosni sistem, opšte društvene ciljeve, pretpostavke slobode, značenje i značaj pravednosti i pravde, socijalni status i položaj ljudi, ekonomsku osnovu države i njene organizacije, njenu ulogu, metode i način ostvarivanja njene uloge, metode i način funkcionisanja države, polazište i smjer promišljanja društvenog razvoja, društvene i lične odgovornosti, vladajuće u Jugoslaviji proteklih pet decenija. (Tako je i u drugim označenim državama.) Svojinska zamjena, koja se ostvaruje označenim procesom, izazivač je i činilac i sveopšteg mentalnog preobražavanja i ljudi. U našoj zemlji i u označenim drugim državama.

Pri tome, sve označeno se ostvaruje u vremenu nesigurnosti i neizvjesnosti. U vremenu uzburkanom svakojakim strastima. I strastima uzburkanim.

5. Označeni proces je univerzalan i, istovremeno, specifičan u svakoj zemlji. I u svakoj razvojnoj etapi.

Po radikalnosti ishodišta, po značenju za budućnost, po višeslojnosti i višeznačnosti, kao i po dugovremenosti trajanja, i s t o r i j s k i je proces.

Kao i svaki drugi radikalni proces, i ovaj je konfliktan, a ne sazdan samo od skladnosti.

Zbog svega kazanog značajni su, veoma su značajni, i održavanje ovog naučnog skupa i usmjerenje da se obavi komparativno sociološko istraživanje procesa preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu svojinu u Jugoslaviji, Rusiji i

Njemačkoj. Zajedno sa izučavanjem označenog procesa sa ekonomskog aspekta, koje je i do sada bilo obimno i dalo vrlo vrijedne rezultate, doprinijeće da se potpunije i sa više aspekata osvijetle teorijska osnova, strategija, modeli i tehnike ostvarivanja tog istorijskog procesa.

Vrijednost i uspješnost i ove naučne rasprave i projektovanih istraživanja - na startu i ove naučne rasprave i izrade instrumenata za istraživanja to valja snažno naglasiti - biće utoliko veći ukoliko njihovi rezultati, zajedno sa rezultatima ekonomskih istraživanja, stvore, ili više doprinesu stvaranju činjenične i sazajne osnove za IZGRADNJU, ZA FORMULISANJE CJELOVITE TEORIJE O PROCESU PREOBRAŽAVANJA KOLEKTIVIZMA U INDIVIDUALIZAM NA PODRUČJU SVOJINE. Teorije koja je neophodna, a koje još nema, uprkos postojanju nekoliko vrijednih studija o njemu, pisanih sa ekonomskog aspekta. Teorije koja bi bila vidik za cjelovito osvjetljavanje i produbljeno razumijevanje označenog procesa, njegove istorijske uslovljenosti i koncepcije, njegovih ciljeva i stvarnih ishoda. Za njegovo dinamično usmjeravanje, za moguće korigovanje onih njegovih sadržaja koji mogu voditi ili vode njegovoj degradaciji i neželjenim ishodima. Teorije koja bi dala odgovore na niz pitanja koje isijava i nameće složena i protivrječna konfiguracija stvarnosti, a na koja nema još čvrstih odgovora, naučno verifikovanih.

Među njima i na ova : Da li se označenom procesu samo redukuje, samo smanjuje, ili i potpuno oduzima, bitan dio njegove istorijske progresivnosti ako i kada se njegova konkretna sadržina i njegovi ciljevi oblikuju sa njihovim podređivanjem samo jednom cilju - ekonomskoj efikasnosti (što jeste i mora biti njegov bitan cilj), ako i kada u ostvarivanju označenog procesa nema ili ima ispod društveno razumnog minimuma pravednosti i odgovornosti za socijalnu dimenziju života (socijalna odgovornost)? Mogu li se, pod kojim uslovima i na koji način, uspješno kombinovati i ostvarivati ekonomska efikasnost, odgovornost za zadovoljavanje socijalne dimenzije života i pravednost, a da ostvarivanje jednog od njih ne ugrožava ili i ne potire ostvarenje drugih? Kako upravljati preobražavanjem društvene i državne svojine u privatnu? - što sve više dobija karakter ključnog pitanja. Da li je cjelovit, da li je sazdan od razložne kombinacije sva tri principa imenovana u prethodnim pitanjima sadašnji konkretni proces preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu, ili njegovu sadržinu odlikuje parcijalni racionalitet? Da li je *r e a l n a*, ima li pun i opravdan smisao i perspektivu koncepcija o ravnopravnom tretmanu različitih oblika svojine, da li ona u realnom životu ide na štetu nekog oblika svojine, te da li je ona defekt ili pozitivno obilježje svojinske situacije u sadašnjosti u našoj i drugim zemljama? Ako nema perspektivu, ako je defekt, čime taj princip zamijeniti?

Istorijska opravdanost i progresivnost svojinskog pluralizma, naravno, time i uopšte ne dovodi se u pitanje i ne stavlja se pod upitnik.

Riječ je, naravno, o potrebi i obavezi nezadržavanja na odgovorima datim samo osloncem na racionalna i teorijska stanovišta, sa kojeg oslonca proizilazi jedan odgovor, nego o obavezi da se istraživanjem dođe do podataka o složenoj i protivrečnoj konfiguraciji zbilje i da se osloncem i na njih daju odgovori - sa kojeg oslonca proizilazi, često, odgovor drugačiji od prvog.

Stavljanje pod upitnik koncepcije ravnopravnog tretmana svih oblika svojine, kao bitnog obilježja svojinske situacije u sadašnjosti, obilježja koje bitno utiče na kvalitet dosadašnjih rezultata svojinskog preobražavanja, može izgledati ishitreno, neargumentovano, neodgovarajuće, pa čak i nelogično. Ma koliko da tako izgleda, njega nameće sama činjenica što je ta koncepcija, kako se ona ostvaruje u životu,

suprotna unutrašnjoj logici procesa svojinskog preobražavanja koji je u toku. Logici koja podrazumijeva i pretpostavlja, koja faktički i uspostavlja, sve izrazitije, stvarni primat privatne svojine, a sve veće podređivanje društvene svojine. Koja društvenoj svojini daje mjesto i položaj "nužnog zla", koje treba "odstraniti što prije", u krajnjem, i po "cijenu ma čega". Logici koja dopušta, čak i pretpostavlja, i neekvivalentne preobražaje društvene svojine u privatnu. Usvajanje principa ravnopravnog tretmana svih oblika svojine, sudeći po tome kako država i drugi relevantni subjekti interpretiraju praktičnim djelovanjem taj princip, stvaranje je subjektivne prepreke da država p o s e b n i m mjerama i mehanizmima, ekonomski i finansijski, štiti društvenu svojinu od grube, agresivne neekvivalentne privatizacije, kako nelegalne tako i one formalno legalne. Da gazdovanje njome, dok je ima i koliko je ima, uspostavlja p o s e b n e sisteme upravljanja, podsticajne za podizanje njene racionalnosti i efikasnosti. Da ponovim, koliko je ima i dok je ima. Postoje i konkretne indicije da proklamovana ravnopravnost u tretmanu svih oblika svojine, zbog toga što je različita društvena priroda pojedinih od njih, suprotno proklamovanom, objektivno, vodi nadjačavanju jednog oblika svojine nad drugim NA NEEKONOMSKOJ OSNOVI, UZ ĆUTANJE DRŽAVE. Indicije koje sugerišu da se proklamovana opšta ravnopravnost svih oblika svojine svede na jednakopravnost pristupa tržištu, naročito tržištu kapitala, i jednakost obaveza prema društvenoj zajednici, a da se u svemu drugome različito tretiraju pojedini oblici svojine, saglasno njihovoj društvenoj prirodi.

II

Tematiku istraživanja, zbog svega i radi svega rečenog, problematizujem i sa još dva kompleksna pitanja, zaobiđena u dosadašnjim raspravama. Ćinim to sa željom da podstaknem da i ta dva kompleksna pitanja budu u osnovi i koordinatama izrade koncepcije i konkretnog formulisanja istraživačkih instrumenata. Po mom istraživačkom nalazu, život izbacuje ta dva kompleksna pitanja u red nezaobilaznih za izučavanje.

Jedno od njih proizilazi iz činjenice da je svojina ključni oslonac i ključna poluga političkog sistema, najšire shvaćenog, a ne samo privrednog, i da postoje veza i dinamična sprega između vlasti i svojine. Političkog sistema shvaćenog ne samo kao ukupnost institucija vlasti i politike, nego kao sistem koji, istovremeno sa time, obuhvata i: vrste i oblike društvenog upravljanja i usmjeravanja tokova i na područjima privrede, kulture, obrazovanja, nauke, socijalne i zdravstvene zaštite, komunalnih službi, kao i ambiciju da se djelovanjem institucija vlasti i politike usmjeravaju razmišljanja o društvenim problemima i perspektivi.

Ćinjenica koja istorijski obavezuje državu da svojom regulativnom, kontrolnom i zaštitnom funkcijom proces preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu, proces privatizacije, usmjeri i obezbijedi tako da se njegovim ostvarivanjem postupno stvara i stvori ekonomska osnova za uspostavljanje civilizovanog demokratskog oblika društva, a da sprečava i spriječi privatizaciju grabežnu po načinu sticanja a po funkciji necivilizacijski usmjerenu na postizanje pokoravanja i potčinjavanja drugih. Privatizaciju koja bi poražavala kulturnost i civilizovanost. Koja bi, kao ekonomska osnova političkog sistema, usmjeravala uspostavljanje izrođenog parlamentarizma i izrođenog višestranačja. I koja bi gurala da nastane oblik društva sa košmarnim i kriznim svojstvima, kakva svojstva imaju oblici nekih duhovno i ukupno zaostalnih društava na azijskom i afričkom kontinentu. Košmarnom i kriznom i u filozofskom i u konkretno-istorijskom i u pragmatiskom značenju.

Još preciznije, ta činjenica, zajedno sa sadašnjom svojinskom strukturom i istorijsko-razvojnomo situacijom, istorijski obavezuje državu da svojom ulogom i njenim ostvarivanjem označeni proces usmjeri i obezbijedi tako da se njegovim ostvarivanjem u praksi STVARA I STVORI EKONOMSKA OSNOVA PO KVALITETU TAKVA DA OMOGUĆAVA I USMJERAVA USPOSTAVLJANJE NOVOG TIPA DRUŠTVA. TIPA KOJI BI ODLIKOVALA KOMBINACIJA PROGRESIVNIH TEKOVINA VISOKO SOCIJALIZOVANOG OBLIKA KAPITALIZMA I PROGRESIVNIH I RACIONALNIH ELEMENATA SOCIJALISTIČKIH IDEJA I EMPIRIJSKIH OSTVARENJA. ILI, BAR, AKO PRVO NIJE MOGUĆE, ZA USPOSTAVLJANJE TIPA DRUŠTVA SA OBILJEŽJIMA CIVILIZACIJSKI SOCIJALIZOVANOG OBLIKA KAPITALIZMA, SA VLADAVINOM PRAVA I DRŽAVOM SA RAZVIJENIM SOCIJALNIM FUNKCIJAMA. ("Oblik" se shvata u najširem teorijskom smislu.)

Za ovu naučnu raspravu i projektovana istraživanja iz toga proizilaze pitanja koja formulišem ovako: Da li je, u sadašnjosti, u harmoniji ili disharmoniji, koncepcijski i u pojedinostima, ono što u praksi stvarno država čini, što su metodi njenog djelovanja, što je njena sposobnost, što su njena organizovanost i njeno funkcionisanje, sa onim što su istorijske obaveze države koje za nju proizilaze iz postavljenih ciljeva sadržanih u društvenom opredjelenju da se vrši preobražavanje društvene i državne svojine u privatnu? Ako je to dvoje u disharmoniji, kakve to posljedice produkuje bitne za budućnost? Posebno posljedice ontološkog i antropološkog karaktera?

Tri sklopa činjenica čine ova pitanja i urgentnim. Danas više nego juče. Dok je juče bilo opravdano i načelno raspravljanje o njima, danas je opravdano samo konkretno govorenje. Ta tri sklopa činjenica, dobijenih analizom stanja u Jugoslaviji, su:

a) Ne postoji p u n a konzistentnost u strategiji, ili strategijama, modelima i tehnikama privatizacije, to jest procesa preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu. Nekonzistentnosti ima i među njima i u sadržini pojedinih od njih. Bankarski sistem i preduzeća, na primjer, već se ne zasnivaju na identičnoj svojinskoj osnovi. Normativno oblikovanje modela i tehnika ostvarivanja procesa privatizacije, njihovo normativno izvođenje do pojedinosti učinjeno je tako da su na snazi i pojedina normativna rješenja čijom se primjenom faktički zaobilaze, dezavuišu, čak i potiru, usvojena načela o ekonomski ekvivalentnoj privatizaciji. Brojne ekonomski neekvivalentne, a već legalizovane privatizacije društvene svojine to očigledno potvrđuju. Zanemareno je da je suština često i u detaljima, a ne samo u načelima. Da su i nijanse važne. Da rješenja detalja, pa i nijansi u njima, mogu dezavuisati načela, izvitoperiti ostvarivanje strategije.

Drugačije rečeno, postoji razlaz, manje ili više drastičan, između riječi i djela. Između onog što su deklarativna načela, pa i normativno utvrđena, i onog što stvarno rezultuje kao produkt privatizacije konkretnog procesa koji je u toku.

b) Državna regulativa u praksi nema dvije neophodne snage. Snagu pune garancije da se u praksi legalizuje privatizacija samo pod uslovom postojanja ekonomske ekvivalentnosti. I snagu garancije neprikosnovenosti jednom legalizovanog ugovornog aranžmana o privatizaciji, garancije apsolutne sigurnosti na tom području.

Nedostatak prve snage u državnoj regulativi već je omogućio da se, sa rijetkim izuzecima, privatizacija ostvaruje kao proces formiranja krupnih ili sitnih privatnih kapitala NA NEEKONOMSKOJ OSNOVI, a na račun društvene svojine. Ne rijetko sa raznim oblicima grabeži, agresivnosti, beskrupuloznosti, a bez isključenja

moгуćnosti da se i vlast koristi kao oslonac za to. Pri tome se ispoljava tendencija da se sve to usavrši "do savršenstva". Pravičnost, u koncepciji privatizacije ne zaobiđena, priznata kao vrijednost i u procesu privatizacije, međutim, u pravilu se ne ostvaruje, a samo ponekad se ostvaruje u elementarnom vidu. Nikada potpuno.

Nedostatak druge snage u državnoj regulativi umanjuje motivaciju da se značajni djelovi privatnog kapitala angažuju u procesima privatizacije. A to smanjuje pozitivnu konkurenciju na ovom području i veoma mnogo umanjuje šanse za ekonomski ekvivalentnu privatizaciju.

c) Umjesto da se državnom regulativom stvore normativne koordinate koje će djelovati da proces privatizacije svojom ukupnošću, svojom logikom, uspostavlja odnose koji će pritiskati da se svuda i uvijek ekonomski racionalno i efikasno, u najvećoj mogućoj mjeri, gazduje društvenom svojinom - dok je ima i koliko je ima -, da se radikalno mijenja sistem upravljanja njome, da se ona efikasno zaštićuje od nelegalne ili neekvivalentne privatizacije - u toku ostvarivanja procesa privatizacije stalno i iznova se osnažuje sistem predavanja društvene imovine u ruke "povjerljivih kadrova", u ruke lica spremnih i opredijeljenih da u gazdovanju društvenom imovinom izvršavaju naloge i zahtjeve režima, politike, a da izdašno koriste privilegije koje im se daju ili ih sami osvajaju i brane. Pa i privilegije u procesima preobražavanja društvene svojine u privatnu. Već ima indicija da nije daleko da društvena svojina postane "direktorska svojina". Umjesto radikalnog unapređenja ili radikalne zamjene ranije ustanovljenog sistema upravljanja društvenom svojinom, na principu profesionalizacije i odvajanja vlasnika i onih koji vode poslove, zadržava se u praksi veoma dekomponovan raniji sistem upravljanja. Nastavlja se i život teorijskog mišljenja da vlasništvo apsolutno determiniše i zakiva sistem upravljanja i da se zato postojeći sistem upravljanja društvenom svojinom ne može radikalno ni unaprijediti ni zamijeniti. Mišljenje koje sputava misli i traganje za boljim. Zbog svega toga, ni država, ni propisi, ni moral, sada ne mogu ni koliko ranije doprinositi uvećavanju racionalnosti i efikasnosti društvene svojine, dok je ima i koliko je ima, niti je mogu efikasno štititi od njenog nelegalnog i ekonomski neekvivalentnog prisvajanja.

Opisana tri sklopa činjenica iz stvarnosti Jugoslavije, ako se nastavi njihovo postojanje, ustaljivanje, širenje, vode diskreditovanju procesa svojinskog preobražavanja koji je u toku, ma koliko da je njegovo započinjanje društveno opredjeljenje, sa imperativnim određenjem.

Njihovo postojanje istovremeno otvara i druga dva pitanja. To su: a) Da li je država i usmjerena, da li je za to osposobljena, da li joj je tako uloga i određena, da obezbjeđuje da se proces preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu ostvaruje u praksi na način koji je odgovarajući istorijskoj situaciji i primjeren civilizovanoj pravnoj državi sa razvijenom socijalnom funkcijom - kakve su države niza kapitalističkih zemalja? b) Da li je proces privatizacije koji je u toku takav da svojom snagom primorava na preobražavanje države, na njenu civilizacijsku modernizaciju? Da primorava na ograničavanje prakse provizorijuma, improvizacija i tendencije totalitarizacije vlasti? Da li je takav da podiže branu protiv kvarenja državne vlasti? I branu sticanju svojine i pomoću vlasti?

Drugim riječima, proces preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu dostigao je tačku u njegovom evolutivnom hodu i usponu koja uvjerava da dalje ne može ishoditi dominaciju progresivnih rezultata bez dinamičnog uspostavljanja skladnosti, harmonije, između koncepcije o državi, o njenom karakteru, ulozi njenoj i principa njene organizacije i njenog funkcionisanja, u načelu i u pojedinostima, i

obaveza države koje za nju proizilaze iz složenosti, istorijske dalekosežnosti, suštine i ciljeva procesa preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu.

Saglasno kazanom, stvarnost usmjerava, nalaže, gotovo imperativno, da se istraživački instrumenti konceptijski oblikuju tako da se istraživanjem dobije činjenična osnova i za odgovore na pitanja: Kako i u kom pravcu izvršiti korekciju i modifikaciju sadašnjeg regulativnog sistema privatizacije da bi on bio više usmjeren da se stvara i stvori ekonomska osnova za uspostavljanje označenog civilizovanog i demokratskog oblika društva? Korekciju ne toliko u strategiji koliko u modelima i tehnikama ostvarivanja. I na pitanje: U kom smjeru, kako, kojom dinamikom, preobražavati državu, njenu ulogu, posebno njene regulativnu, kontrolnu i zaštitnu ulogu, polazišta njene organizacije i njenog funkcionisanja, kako bi se ona osposobila da, pored ostalog, uspješnije nego do sada osmišljava i kombinuje opravdane zahtjeve za obezbjeđivanjem veće efikasnosti svojine, pravičnosti i socijalne odgovornosti u procesima privatizacije? Da taj proces bude više djelotvoran i ekonomski, i socijalno, i demokratski.

Analize daju rezultate koji kazuju da ima osnova da se hipotetički kaže: smjer za preobražaj države je - sužavati polja kompetencije države u procesu preobražavanja društvene i državne svojine u privatnu, a na tako suženim poljima ojačati njenu ulogu, naročito regulativnu, kontrolnu, zaštitnu, i uvećati njenu sposobnost da obezbjeđuje dosljedno ostvarivanje svega onog što propiše, što normira, bilo kao načelo bilo kao pojedinačno određenje, kao obavezu ponašanja, kao nalog.

Usmjerenje istraživanja u rečenom pravcu, naravno, podrazumijeva i pretpostavlja stvaralačko sadejstvo sociologije kao nauke i nauka o državi, demokratiji, parlamentarizmu, slobodama. Stvaralačko sadejstvo istraživanja sa aspekta svih tih nauka. Istraživačko sadejstvo koje je uvijek djelotvorno.

III

Drugo kompleksno pitanje kojim problematizujem tematiku projektovanog istraživanja proizilazi iz činjenice da postoji veza između svojine i slobode, bilo da se svojina shvata kao društveni odnos, kao društvena kreacija uređena pravom, bilo da se shvata duhovno ili materijalno. Iz činjenice da su nerazdvojni sloboda i svojina. Da su duboke i značajne i antropološke posljedice svojine i svojinskog preobražaja. Da je u duhovnom životu dugotrajan i konstantan sukob oko svojine i slobode. Sukob čiji su smjer rješavanja i ishod rješenja iskazivali, određivali i ostvarivali i osobeni identitet i revolucija i čitavih društvenih epoha.

Pitanje je: Da li i u kojoj mjeri proces preobražavanja kolektivizma u individualizam na području svojine i njegovi ishodi, proces sa konkretnom sadržinom koju sada ima, načelno i u pojedinostima, doprinosi ili odmaže uvećavanju slobode ljudi? Slobode, koja je osnovna vrijednost ljudskog življenja. Ne, dakle, da li i u kojoj mjeri doprinosi uvećavanju i osiguravanju samo ekonomskih sloboda, koje jesu veoma značajne, i sloboda samo privatnih vlasnika nego da li i u kojoj mjeri doprinosi uvećavanju ili umanjivanju sloboda svih ljudi i svih njihovih sloboda? I zatim: Da li u koncepciju, sadržinu i ciljeve označenog procesa ugraditi više sadržaja, i kojih konkretno, kojima bi se omogućilo i obezbijedilo da proces svojinskog preobražavanja više doprinosi slobodi ljudi, uspostavljanju slobodnog društva?

Istraživačko traganje za odgovorima i na ova pitanja, neophodno je. Jer, samo sa njima, u mjeri u kojoj su istiniti, moguće je saznati u kojoj mjeri proces svojinskog

preobražavanja produkuje vrijedne ishode, među njima i etičke, a u kojoj mjeri ishode koji nijesu vrijedni. A nijesu vrijedni svi oni koji sužavaju polje sloboda i slobodu.

Istraživačko traganje za odgovorom na ova pitanja nalaže i činjenica da se svojinsko preobražavanje u sadašnjosti mora rješavati - nalog je to istorije i progresa - ne samo sa smjerom uvećavanja ekonomske efikasnosti, ekonomskog progresa, nego i sa smjerom uvećavanja individualnih sloboda, demokratije, stabilnosti društva.

Nalaže ga i konkretna sadržina rezultata dosadašnjeg ostvarivanja označenog procesa. Rezultata čija analiza dovodi i do konstatacije: u mjeri u kojoj uspijevaju da se ostvare gramzivost pojedinaca i grupa, njihovo hazarderstvo i korišćenje nelegalnih ili nepravednih puteva i načina ostvarivanja privatnih ciljeva u procesima transformacije društvene i državne svojine u privatnu - a to se ne događa u malom i zanemarljivom obimu u realnosti - u toj mjeri označeni proces ograničava i potkopava nastajanje pretpostavki za ostvarivanje značajnog dijela slobode većine ljudi. U toj mjeri ogrubljuje odnos među ljudima, umjesto da ga oplemenjuje. Slobodom ne uzdiže odnose među ljudima. I dalje, ima rezultata koji mogu voditi stvaranju odnosa ograničene slobode, neodgovarajuće savremenoj civilizaciji. Koji pozivaju da se označeni proces oslobodi od onog što vodi njegovoj degradaciji. Koji obavezuju da se u sadržinu procesa svojinskog preobražavanja, u njegovu koncepciju i pojedine njegove segmente, ugrade novi fakti sa suprotnim dejstvom, koji bi bili kočnica DA SVOJINA IZBIJE IZNAD I ISPRED SLOBODE.

Istraživanja u ovdje označenom smjeru, razumije se, podrazumijevaju njihovo proširivanje i sa filozofskog aspekta. To obavezuje i na izradu instrumentarija koji će to uvažiti.